

ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ФИЛОСОФИЯ ПРАВА

УДК 340.11(477)

МІСЦЕ РОЗ'ЯСНЕНЬ ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА УКРАЇНИ: МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІСТЬ

Мазур М. В.

*Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка,
м. Луганськ, Україна*

Статтю присвячено з'ясуванню правової природи роз'яснень Пленуму Верховного Суду України та їх місця в системі джерел права України починаючи з радянських часів до сьогодні. Зроблено висновки про необхідність повернення Верховному Суду України повноважень надавати роз'яснення з питань застосування законодавства.

Ключові слова: джерело права, роз'яснення, тлумачення норм права, судова практика.

Пошук шляхів підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин – це одне з основних завдань сучасної юридичної науки. В умовах широко-масштабних правових реформ в Україні відбувається становлення кардинально нових суспільних відносин, які вимагають удосконалення не лише законодавства, але й усієї правової системи з тим, щоб усі її елементи розвивалися синхронно в одному напрямі. Для цього важливо досліджувати питання вдосконалення системи джерел вітчизняного права, оскільки саме наявність чіткої, ієрархічної та узгодженої системи формально-юридичних джерел права є чи не найважливішим чинником забезпечення ефективності правового регулювання, його повноти, послідовності й несуперечливості.

Останнім часом правознавці все частіше звертають увагу на судову практику (судовий прецедент, акти органів судової влади тощо) як на перспективне джерело права України. Зокрема, це питання досліджували Духон Ф., Євграфов П., Кисіль В., М. Козюбра, Малишев Б., Паліюк В., Примак В., П'янова Я., Рабінович П., Селіванов А., Серьогіна С., Скакун О., Тацій В., Тесленко М., Тихий В., Тодика Ю., Федик С., Христова Г., Шаповал В., Шевчук С. та інші. Проте ця проблема є досить великою та охоплює цілу низку конкретних питань, які сьогодні потребують якнайшорішого розв'язання.

Так, внаслідок судової реформи 2010 року, обумовленої набранням чинності Закону "Про судоустрій і статус суддів" № 2453-VI від 7 липня 2010 року, були істотно змінені обсяг і зміст повноважень Верховного Суду України (далі – ВСУ), зокрема, було скасовано повноваження його Пленуму надавати судам роз'яснення з питань застосування законодавства. Але чи правильно зробив законодавець і чи не існує сьогодні практичної потреби повернення ВСУ такого повноваження? Пошук

відповіді на це питання і є метою даної статті. Для цього пропоную ще раз звернутися до аналізу правової природи указаних роз'яснень і з'ясувати їх дійсне значення й місце в системі джерел вітчизняного права в минулому й сьогодні.

Роз'яснення Пленуму Верховного Суду можна назвати "винаходом" радянського періоду. Зокрема, такими повноваженнями вперше був наділений саме Верховний Суд СРСР: згідно п. "а" ст. 43 Конституції СРСР від 31 січня 1924 року до компетенції названого суду відносилось "надання Верховним Судом союзних республік керівних роз'яснень з питань загальносоюзного законодавства". Пізніше схожі повноваження отримали й Верховні Суди республік. Зокрема, Верховний Суд УРСР був наділений правом надавати судам керівні роз'яснення з 1961 року.

Ще в 1940 році П. Орловський зазначив, що керівні вказівки пленуму Верховного суду СРСР мають велике значення для однакового вирішення судами правових спорів і вчать суди "правильно розуміти та застосовувати радянський соціалістичний закон" [1, с. 97]. Водночас, він підкреслював, що саме керівні вказівки пленуму Верховного суду СРСР, які є обов'язковими для нижчих судів, а не окремі постанови й ухвали хоча б і найвищого судового органу країни складають "судову практику", що є джерелом права [1, с. 96]. Подібного погляду додержувалися професори Полянський М. і Ісаєв М., які наголошували, що окремі рішення Верховного суду СРСР не створюють прецедент, але керівні вказівки його пленуму є джерелом права. Положення ж ст. 112 Сталінської Конституції, відповідно до якого суди є незалежними та підкорюються лише законам, на їх думку, не слід було розуміти як формулу "все, що не є законом, не може вважатися джерелом права" [2, с. 41, 43; 3, с. 77-78].

У 1955-1956 роках на сторінках журналу "Радянська держава та право" після публікації статті Тішкевича І. "Чи є керівні вказівки пленуму Верховного суду СРСР джерелом права?", в якій автор доводив відсутність у судів правотворчих функцій [4], розгорнулася ціла дискусія з цього приводу. Названа публікація отримала велику кількість відгуків, які були направлені до редакції журналу. На підтримку позиції Тішкевича І. виступив лише український правознавець Орзіх М. Слід зазначити, що Орзіх М. Ф. був не першим, хто заперечував правотворчу роль радянського суду. Зокрема, такої позиції в 1940 роках дотримувалися: Вишинський А., Брайнін Я., Строгович М., Зівс С., Нікіфоров Б., Лівшиц В. [2, с. 41-43; 48, с. 6; 6, с. 29-44]. Інші автори (Ходунов М., Юркевич М., Матвієнко Є., Волжан В., Кікоть В.) наводили аргументи проти його доводів. До останніх приєдналася й редакція журналу "Радянська держава та право" [7; 8].

У 60-80-х роках ХХ століття значення судової практики в системі джерел права й механізмі правового регулювання досліджували багато радянських вчених (Безіна А., Братусь С., Венгеров А., Гурвіч М., Комісаров К., Лазарев В., Леушин В., Ткачова С. та інші). Більшість із них дотримувалися позиції, що роз'яснення пленумів Верховних Судів СРСР і союзних республік є джерелом права та мають надзвичайно важливе значення в процесі правозастосування. Скажімо, Братусь С. і Венгеров А. обґрунтовували своє переконання тим, що в роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду республіки та Пленуму Верховного Суду СРСР містяться правоположення, які, хоча і не мають усіх елементів норми права й механізму, що забезпечує їхню

безумовну реалізацію, але наділені певною мірою нормативності, тобто загальності та обов'язковості [9, с. 16, 25-26].

Таким чином, чимало радянських вчених, які досліджували цю проблему, визнавали керівні вказівки Верховного Суду СРСР і Верховних Судів республік джерелом права, підкреслюючи їх вагоме значення. Більше того, правовий статус роз'яснень Верховного Суду України тривалий час не змінювався й після проголошення незалежності України. У 1997 році професор Коржанський М. Й. навіть говорив про необхідність "надання Пленумові ВСУ законодавчих повноважень" [10, с. 17].

Проте в 1998 році Президент України звернувся до Голови ВСУ із зауваженням, що надання Пленумом ВСУ керівних роз'яснень (п. 3 § 3 Тимчасового регламенту Пленуму ВСУ [11, с. 105]) не відповідає положенням статті 129 Конституції України. Пленум не погодився з Президентом і у своїй постанові від 17 квітня 1998 року № 11 визнав положення про надання Пленумом керівних роз'яснень загальним судам у питаннях застосування законодавства таким, що відповідає Конституції та чинному законодавству, але дію п. 3 § 3 Тимчасового регламенту призупинив до вирішення питання в законодавчому порядку [12]. Воно вирішилося 21 червня 2001 року, коли Верховною Радою України було внесено пакет змін до деяких законодавчих актів. Так, Закон "Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій України" від 21 червня 2001 року із вислову "керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України" виключив слово "керівні", а також наголосив, що роз'яснення Пленумів Вищих спеціалізованих судів носять рекомендаційний характер. Аналогічні положення пізніше були закріплені в Законі "Про судоустрій України" від 7 лютого 2002 року (ст. 18, 39, 44, 47, 55 Закону) і в Регламенті Пленуму ВСУ [13].

Таким чином, у період між судовими реформами 2001 і 2010 років законодавство України визнавало компетенцію Пленуму ВСУ щодо надання роз'яснень, але не вирішувало питання щодо юридичної природи цих роз'яснень, не називаючи їх ані "керівними" (тобто обов'язковими), ані "рекомендаційними", що створювало певну невизначеність на практиці.

Отже яку правову природу мали роз'яснення Пленуму ВСУ в указаний період?

Деякі вчені зайняли позицію, що названі роз'яснення перестали бути обов'язковими з 2001 року та не можуть бути визнані джерелом права України. Наприклад, такої думки дотримувався Малишев Б., котрий наголошував, що обов'язкова сила роз'яснень ВСУ суперечить статтям 147 та 150 Конституції України, де вказано, що Конституційний Суд України (далі – КСУ) є єдиним органом конституційної юрисдикції, до компетенції якого входить надання обов'язкових та остаточних офіційних тлумачень, що здійснюються ним у випадку "практичної необхідності у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції та законів України", а також "наявності неоднозначного застосування положень Конституції або законів судами України, іншими органами державної влади" (ст. 93 та 94 Закону "Про Конституційний Суд України") [14, с. 272].

Аналізуючи це твердження в 2009 році, я не погодився із цим ним з огляду на наступне.

Особливий статус КСУ як єдиного органу конституційної юрисдикції, визначений Основним Законом України, безперечно, дає підстави говорити, що його рішення

ня з питань офіційного тлумачення Конституції та законів України має вищу юридичну силу, ніж постанови Пленуму ВСУ, в яких судам надаються роз'яснення щодо застосування законодавства. Проте, на мою думку, це не означає, що надання ВСУ до середини 2010 року подібних роз'яснень суперечило статтям 147 та 150 Конституції України, підміняючи офіційне тлумачення, яке здійснюється КСУ. Як відомо, тлумачення правових норм є невід'ємною частиною будь-якої правозастосовної діяльності, у тому числі судової: застосовуючи правову норму до конкретного випадку, суддя завжди повинен спочатку з'ясувати її зміст, а вже потім ухвалювати рішення по справі. Ці міркування підтверджуються ухвалою КСУ № 62-у/2002 від 5 грудня 2002 року, в якій зазначається, що "стаття 83 Закону України "Про Конституційний Суд України" передбачає зупинення провадження у справі лише в разі виникнення в процесі загального судочинства спору щодо конституційності норми закону, яка застосовується судом. Зупинення провадження у справі в процесі загального судочинства й порушення (перед КСУ) питання щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України законом не передбачено, оскільки це було б відмовою в правосудді" [15]. Разом із тим, різні судді при розгляді аналогічних справ нерідко розуміють зміст тих чи інших норм права неоднозначно, що призводить до порушення принципу рівності громадян перед законом. Тому в Законі "Про судоустрій України" 2002 року особливо підкреслювалося, що ВСУ не тільки "здійснює правосуддя", але й "забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції" (ч. 1 ст. 47), оскільки це є однією з гарантій єдності системи судів загальної юрисдикції (ч. 4 ст. 18). З цією метою, як було указано в Законі, ВСУ "дає судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики" (п. 2 ч. 2 ст. 47). Наведені положення Закону "Про судоустрій України" 2002 року повністю узгоджувалися з нормами Закону "Про Конституційний Суд України", який єдиною підставою для конституційного звернення до КСУ щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України називає наявність їх "неоднозначного застосування... судами України, іншими органами державної влади" (ст. 94). Крім того, не дивлячись на те, що в названій період часу і Закон "Про судоустрій України", і Закон "Про Конституційний Суд України" передбачали можливість звернення судів загальної юрисдикції до КСУ із поданнями з питань офіційного тлумачення Конституції України та законів України, КСУ в деяких випадках відмовляв у відкритті конституційного провадження за такими конституційними поданнями, наприклад, через відсутність "практичної необхідності" в цьому [15] або у зв'язку з невідомістю КСУ "питань, які потребують не офіційного тлумачення, а законодавчого врегулювання" [16]. За цих умов до середини 2010 року Пленум ВСУ фактично залишався єдиним найвищим і компетентним органом, який мав згідно із законом право роз'яснити судам, як слід вирішувати конкретні справи в умовах неясності, неповноти чи суперечливості законодавчих приписів.

Для прикладу, одразу після прийняття в 1996 році нової Конституції України важливе значення в системі джерел конституційного права України відігравала постановою Пленуму ВСУ № 9 від 1 листопада 1996 року "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя", в якій наводилися важливі приписи щодо по-

долання ієрархічних колізій, що існували на той момент між конституційними й законодавчими нормами. Скажімо, у п. 8 цієї постанови було зазначено, що суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку, або з підстав, передбачених законом, який обмежує право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Пункт 12 передбачав, що "при розгляді трудових спорів судам слід мати на увазі, що ч. 3 ст. 43 Конституції використання примусової праці заборонено. У зв'язку з цим не можуть застосовуватись як такі, що суперечать Конституції, правила статей 32, 33, 34 Кодексу законів про працю, відомчих положень чи статутів про дисципліну тощо, які передбачають можливість тимчасового переведення працівника без його згоди на іншу роботу в порядку дисциплінарного стягнення, у разі виробничої необхідності або простою, а також можливість виконання ним роботи, не передбаченої трудовим договором". У п. 20 йшлося, що члени сім'ї чи близькі родичі обвинуваченого, цивільного позивача або цивільного відповідача не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за відмову від дачі показань, передбаченої в ст. 179 Кримінального кодексу України 1960 року [17]. У деяких випадках завдяки роз'ясненню Пленуму ВСУ заповнювали прогалини в праві, що виникають внаслідок визнання КСУ неконституційними окремих норм законів чи інших правових актів. Так, Рішенням КСУ від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 були визнані такими, що не відповідають Конституції України, ті положення ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), які унеможливають розгляд судом на стадії досудового слідства скарг на постанови слідчого, прокурора стосовно приводів, підстав і порядку порушення кримінальної справи щодо певної особи. КСУ, таким чином, сформулював правову позицію, згідно з якою гарантії ст. 55 Конституції України поширюються також на право особи оскаржувати в суді постанови про порушення кримінальної справи щодо неї. У зв'язку з тим, що механізму реалізації даного права на законодавчому рівні закріплено не було, 11 лютого 2005 року було прийнято постанову Пленуму ВСУ № 1 "Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи", в якій було визначено терміни оскарження указаних постанов, порядок і строки розгляду судом відповідних скарг. Лише через два роки після цього ВРУ прийняла Закон від 14 грудня 2006 року № 462-V "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо оскарження постанови про порушення кримінальної справи", в якому було враховано більшість положень, викладених у постанові Пленуму ВСУ № 1 від 11 лютого 2005 року. У зв'язку з тим, що це питання було врегульовано на законодавчому рівні, ВСУ скасував свою постанову від 11 лютого 2005 року [18]. Рішенням Конституційного Суду України від 30 червня 2009 року №16-рп/2009 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин сьомої, дев'ятої, пункту 2 частини шістнадцятої статті 236-8 КПК визнані такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), окремі положення частин сьомої, дев'ятої, пункту 3 частини дванадцятої, пункту 2 частини

шістнадцятої статті 236-8 КПК. У зв'язку з цим, Пленум ВСУ незадовго до судової реформи 2010 року прийняв ще одне роз'яснення з цього питання, що містилося в постанові № 6 від 4 червня 2010 року "Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи".

Таким чином, у 2009 році автор дійшов висновку, що хоча вказані роз'яснення Пленуму ВСУ містять окремі положення, які інтерпретують зміст законодавчих норм, вони за своєю природою істотно відрізняються від офіційного тлумачення Конституції та законів України, що здійснюється КСУ. По суті, вони не є інтерпретаційними актами, адже приймалися в результаті узагальнення ВСУ позиції судів щодо вирішення тих чи інших категорій справ, включаючи не тільки питання тлумачення норм права, але й практику заповнення прогалин і подолання колізій у законодавстві. Звідси було зроблено висновок, що в Законі "Про судоустрій України" не випадково було використане саме формулювання "роз'яснення з питань застосування законодавства", а не "роз'яснення законодавства" чи "тлумачення законодавства". [19, с. 127-130]

Тоді ж автор висловив переконання, що роз'яснення Пленуму Верховного Суду України продовжують виконувати свою функцію щодо забезпечення однакового застосування законодавства й фактично враховуються всіма судами, навіть незважаючи на те, що вони перестали бути "керівними". Так, в результаті соціологічного опитування суддів Луганської області (кількість респондентів – 49 осіб), проведеного мною в січні 2008 року, було з'ясовано, що на той момент 79 % суддів називали роз'яснення Пленуму ВСУ рекомендаційними, а 21 % – обов'язковими. У той же час, на запитання "Чи сприяють, на Вашу думку, роз'яснення Пленуму ВСУ, досягненню правильного й одноманітного застосування судами законодавства України?" 98 % опитаних суддів відповіли "так" і лише 2 % – "ні".

Отже, специфічний зміст названих роз'яснень, а також оформлення їх у вигляді постанов Пленуму ВСУ, які мали усі формальні ознаки нормативно-правового акту, давали підстави до середини 2010 року відносити їх до джерел права України. За своєю правовою природою вони містили приписи, які деталізували положення Конституції України, законів і підзаконних нормативних актів на основі їх тлумачення, заповнювали прогалини в праві, визначали правила подолання законодавчих колізій і вказували судам, що необхідно робити в тих чи інших ситуаціях. При цьому відсутність у чинному на той момент законодавстві про судоустрій України вказівки на обов'язковий характер зазначених постанов зовсім не робив їх необов'язковими. Зокрема, повноваження щодо перегляду судових рішень, які тоді згідно із процесуальним законодавством мав ВСУ, фактично створювали механізм забезпечення обов'язковості його роз'яснень.

Проте, як уже зазначалося вище, ситуація докорінно змінилася внаслідок набрання чинності Законом "Про судоустрій і статус суддів" № 2453-VI від 7 липня 2010 року, який істотно обмежив повноваження ВСУ, у тому числі щодо перегляду судових рішень. У ст. 45 цього Закону в переліку повноважень Пленуму ВСУ відсутня згадка про можливість надання ним будь-яких роз'яснень, хоча б рекомендаційних. Відповідно до п. 6 ст. 36 указанного Закону "роз'яснення рекомендаційного ха-

рактору з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції" дають Пленуми вищих спеціалізованих судів за результатами узагальнення судової практики.

Враховуючи це, Хавронюк М. висловив думку, що Постанови Пленуму ВСУ, які містять роз'яснення законодавства, і були видані до набрання чинності Закону "Про судоустрій та статус суддів" від 7 липня 2010 року, втратили свою силу. В обґрунтування своєї позиції він зауважив, що новий закон не передбачає права ВСУ приймати подібні постанови, а тому він не може внести зміни та доповнення в раніше видані постанови, які "щодня і щогодини" застарівають, змінивши свою точку зору та, відповідно, практику інших судів і органів, які звикли застосовувати ці постанови. "Якщо піти від зворотного, і вважати що Постанови ВСУ зберігають свою силу, ми не зможемо відповісти на питання, до якого часу вони будуть діяти", – додає вчений. Він зауважує, що сьогодні видання постанов такого роду покладено на Вищі спеціалізовані суди, які повинні роз'яснювати законодавство. "У разі винесення постанов вищих спеціалізованих судів з питань, раніше викладених у Постановах Пленуму ВСУ, виникне конфлікт – законодавство, приміром, не змінилося, а вищий суд зайняв відмінну від ВСУ позицію – це ще один аргумент на користь того, що не можуть одночасно діяти роз'яснення різних судів. Постанови Пленуму ВСУ відійдуть в історію, стануть чимось на рівні наукової доктрини (з датуванням – на конкретну дату це роз'яснення було актуально)", – підсумовує правознавець. Але у той же час, на його думку, суди за звичкою будуть враховувати Постанови Пленуму ВСУ у своїй практиці, але не обов'язково відображати їх у судових рішеннях: "Пленум ВСУ не просто "штампував" постанови, він випишував їх дуже скрупульозно, на основі узагальнень судової практики, враховувалися різні точки зору... Судді не зможуть їх просто відкинути. У законі написано, що судді керуються тільки законом, але закон не можна використовувати "в чистому вигляді", він підлягає тлумаченню та роз'ясненню". [20]

Отже, після судової реформи 2010 року статус роз'яснень Пленуму ВСУ, які були прийняті до її проведення, став ще більш невизначеним і неясним, але у той же час автор не може погодитися із категоричним твердженням Хавронюка М., що ці постанови втратили силу. Зокрема, оскільки названі постанови свого часу були прийняті ВСУ в порядку та в межах, визначених законом, то ті з них, які не були прямо скасовані ВСУ, продовжують діяти в частині, що не суперечить чинному сьогодні та в майбутньому законодавству. Це загальна практика правонаступництва – якщо немає ніякої спеціальної вказівки в законі та якщо відповідні нормативно-правові акти не були скасовані, то вони діють у частині, що не суперечить законодавству, навіть якщо були ліквідовані органи, які їх приймали (таких прикладів у практиці сучасного державного й правового життя України існує досить багато). Зазначимо, що Україні досі не прийнято Закону "Про нормативно-правові акти" чи будь-якого іншого аналогічного законодавчого акту, який би містив загальні положення щодо дії різних видів правових актів, у тому числі щодо порядку припинення їх дії. У той же час, можна навести доречні в даному аспекті положення ч. 3 п. 2.21 Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації, затвердженого наказом Міністерства

юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5: "У разі припинення нормотворчих повноважень відповідного суб'єкта нормотворення питання про внесення змін, визнання таким, що втратив чинність, чи скасування нормативно-правового акта такого суб'єкта нормотворення вирішуються уповноваженим відповідно до Конституції чи законів України органом". На жаль, Закон "Про судоустрій та статус суддів" 2010 року не містить жодних указівок щодо подальшої долі роз'яснень ВСУ. Отже, найближчим часом потрібно внести зміни до цього закону з метою, як мінімум, вирішення цієї проблеми.

На сьогодні суди продовжують використовувати роз'яснення Пленуму ВСУ під час відправлення правосуддя, у тому числі посилаючись на них у своїх рішеннях. Так, за допомогою пошукової форми Єдиного державного реєстру судових рішень автор знайшов 69 796 судових актів, прийнятих у період з 1 вересня 2010 року до 30 квітня 2011 року судами всіх інстанцій, що містять посилання на постанови Пленуму ВСУ, у тому числі:

1) за формою судового акту – 1 638 вироків, 43 472 постанов, 24 686 рішень;

2) за формою судочинства – 4 107 актів, прийнятих в межах кримінального судочинства, 35 325 – адміністративного, 22 601 – цивільного, 5 514 – господарського, 2 249 – у справах про адміністративні правопорушення;

3) прийнятих вищими судовими органами України – 24 рішення ВСУ, 5 рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, 7 постанов Вищого адміністративного суду України та 662 постанови Вищого господарського суду України.

Наведені цифри дають змогу скласти чітке уявлення про те, наскільки важливе значення мають роз'яснення Пленуму ВСУ в судовій практиці навіть після судової реформи 2010 року. Гадаю, що відповідні постанови Пленуму ВСУ можна і сьогодні вважати джерелом права України в тій частині, в якій вони не суперечать чинному законодавству. При цьому в найближчому майбутньому на законодавчому рівні доцільно повернути Пленуму ВСУ повноваження щодо надання таких роз'яснень, що сприятиме формуванню правильної та однозначної судової практики. В іншому випадку дуже скоро суди почнуть стикатися з певними проблемами практичного характеру. Так, уже сьогодні існує імовірність виникнення ситуацій, які матимуть негативні наслідки для судової практики і в яких ВСУ не зможе зарадити, як наприклад: 1) прийняття пленумами вищих спеціалізованих судів роз'яснень, які будуть суперечити позиції ВСУ, відображеній в його минулих роз'ясненнях чи, навіть, у нових рішеннях з конкретних справ; 2) прийняття різними вищими спеціалізованими судами роз'яснень, які будуть суперечити один одному. Саме тому функцію забезпечення одноманітного й правильного застосування чинного законодавства слід покласти на ВСУ, який за Конституцією України, є вищим органом судової влади в системі судів загальної юрисдикції.

Список літератури

1. Орловский П. Значение судебной практики в развитии советского гражданского права / П. Орловский // Советское государство и право. – 1940. – № 8-9. – С. 91-97.

2. В секторе судебного права Института права Академии наук СССР / [редакционная статья] // Советское государство и право. – 1946. – № 10. – С. 41-43.
3. Исаев М. Судебная практика пленума Верховного суда СССР как источник советского уголовного права / М. Исаев // Ученые записки ВИЮН. – 1947. – Вып. V. – С. 75-88.
4. Тишкевич И. С. Являются ли руководящие указания пленума Верховного суда СССР источником права? / И. С. Тишкевич // Советское государство и право. – 1955. – № 6. – С. 29-36.
5. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве / А. Я. Вышинский ; [2-е изд., дополненное и переработанное]. – М. : Юридиздат, 1946. – С. 248.
6. Брайнин Я. М. Является ли судебная практика применения аналогии источником советского уголовного права? / Я. М. Брайнин // Юридичний збірник Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. – 1948. – № 2. – С. 29-44.
7. О юридической природе руководящих указаний Пленума Верховного Суда СССР : [редакционная статья] // Советское государство и право. – 1956. – № 8. – С. 13-24
8. Ходунов М. Е. Судебная практика как источник права / М. Е. Ходунов // Социалистическая законность. – 1956. – № 6. – С. 31-33.
9. Братусь С. Н. Понятие, содержание и формы судебной практики / С. Н. Братусь, А. Б. Венгерова // Судебная практика в советской правовой системе / [под ред. С. Н. Братуся]. – М. : Юрид. лит., 1975. – С. 8-74.
10. Коржанський М. Постанова Пленуму Верховного Суду України : нормативний акт чи коментар? / М. Коржанський // Юридичний вісник України. – 1997. – № 6 (84). – 6-12 лютого. – С. 16-17.
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 січня 1998 року № 2 "Про затвердження Тимчасового регламенту Пленуму Верховного Суду України" / Верховний Суд України // Право України. – 1998. – № 3. – С. 105.
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 17 квітня 1998 р. № 11 "Про подання Голови Верховного Суду України з приводу звернення Президента України щодо невідповідності деяких положень Тимчасового регламенту Пленуму Верховного Суду України Конституції та чинному законодавству України" / Верховний Суд України // Вісник Верховного Суду України. – 1998. – № 2. – С. 22-24.
13. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 червня 2002 року № 7 "Регламент Пленуму Верховного Суду України" / Верховний Суд України // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 4. – вкл. – С. 29-40.
14. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії / Б. В. Малишев. – К. : Праксіс, 2008. – 344 с.
15. Ухвала Конституційного Суду України від 5 грудня 2002 року № 62-у/2002 про відмову у відкритті конституційного провадження [Електронний ресурс] / Конституційний Суд України // Сайт Конституційного Суду України. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/pls/wccu/p0062?lang=0&rej=0&pf5511=33 674>.
16. Ухвала Конституційного Суду України від 15 лютого 2007 року № 14-у/2007 про відмову у відкритті конституційного провадження [Електронний ресурс] / Конституційний Суд України // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v014u710%2 D07>.
17. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" [Електронний ресурс] / Верховний Суд України // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0009700-96>.
18. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 12 "Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Пленуму Верховного Суду України від 11 лютого 2005 р. № 1 "Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи" / Верховний Суд України // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 1. – С. 11.
19. Мазур М. В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 "Конституційне право; муніципальне право" / М. В. Мазур. – Х., 2009. – 233 с.

20. Все постановления Пленума Верховного Суда Украины утратили силу [Электронный ресурс] // Юридический Луганск. – Режим доступа: <http://jurlugansk.ucoz.org/news/2010-10-06-1210>. – Дата доступа: 06.10.2010.

Мазур Н. В. Место разъяснений Пленума Верховного Суда Украины в системе источников права: прошлое и современность / Н. В. Мазур // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2010. – Т. 24 (63). № 1. 2011. – С. 3-12.

Статья посвящена выяснению правовой природы разъяснений Пленума Верховного Суда Украины и их места в системе источников права Украины начиная с советских времен и до сегодняшнего дня. Сделан вывод о необходимости возвращения Верховному Суду Украины полномочий давать разъяснения по вопросам применения законодательства.

Ключевые слова: источник права, разъяснение, толкование норм права, судебная практика

Mazur N. Place clarification of Supreme Court of Ukraine in the sources of law: Past and Present / N. Mazur// Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2011. – Vol. 24 (63). № 1. 2011. – P. 3-12.

The legal nature of explanations of the Supreme Court of Ukraine and their place in the sources of law are analyzed. The analysis covers the period from the Soviet times to the present. There is a conclusion about the necessity of the legislative changes to return the Supreme Court of Ukraine power to provide explanations on law application.

Keywords: source of law, explanation, interpretation of law, case law

Поступила в редакцию 16.01.2011 г.